

R ó h r i g E s z t e r

„Jázminillatú, csokoládéízű arabica kávé”

/ Kakuk Tamás könyvéről

Kakuk Tamás könyvének címe és Adalbert Stiftertől származó mottója („odaadás, bizalom, kíváras”) megbékélő, elfogadó attitűdöt sugall. A „szerencsés vesztes” viszont oximoron, összeférhetetlen fogalmak együttese. Az író bizonyára nem ok nélkül ismétli háromszor a „szerencsés vesztes” kifejezést: a könyv címében, a *Szerencsés vesztes* fejezetcímében (61.) és e fejezet utolsó oldalán önazonosításként: „Szerencsés vesztes vagyok” (64.). Írásunkban arra szeretnénk rávilágítani, hogy ez az oximoron a hetvenes években volt fiatal nemzedék azon tagjaira illik, akik megőrizték morális-etikai tartásukat.

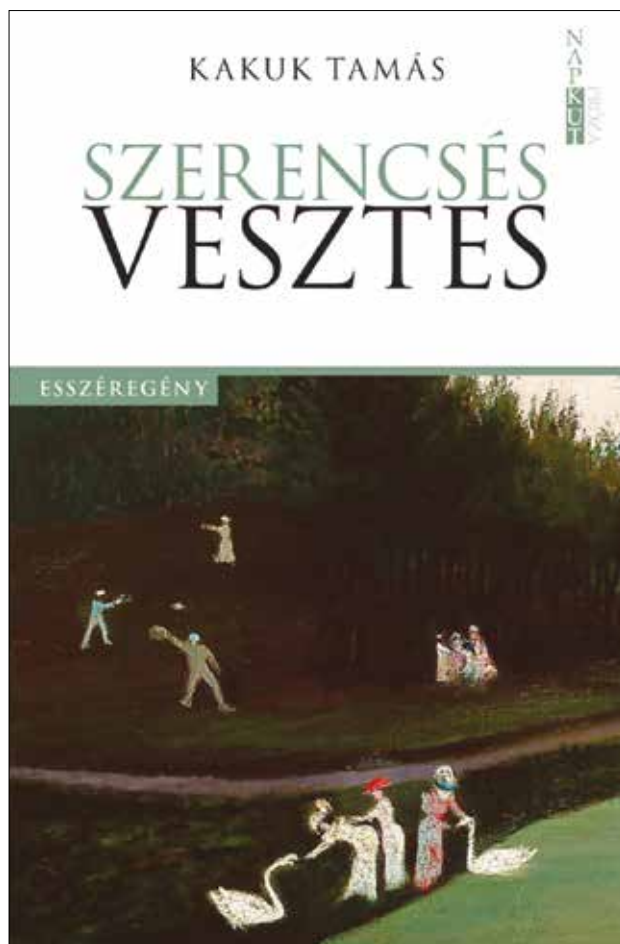
A borítón Csontváry Kosztká Tivadar a közelmúltig lappangott, *Teniszező társaság* című festményének részlete. Mintha nyári késő délutánban lennének, gondtalanul időző, három részre szakadt társaságot látunk egy parkban. Teniszeznek, hattyút etetnek, a nézőtől legtávolabb talán olvasnak. A teniszezők összevissza ütögetik a labdát, a hattyúk nem is vízben úsznak, hanem mellette, egy zöld foltban.

Kanyargó ösvény határolja el a kalapos, könnyű ruhában hajladozó hölgyeket. Perspektívát és méretarányt nélkülöző, mesebeli ez a táj. A hattyú éppen akkora, mint az őt etető nő. Az emberek apró, groteszk alakok, mintha manókká varázsolták volna őket. A hattyúk, a magány, az örök szerelem, a férfi-erőszak, a halál e jelképei a kép alsó sarkába szorulnak, és kifelé vezetik a tekintetet ebből a különös, lilliputi világból.

A cím alatt ez a műfaji meghatározás áll: esszéregény. Nemcsak a „szerencsés vesztes”, de ez is különös szókapcsolat, melynek jelentését a szerző Keszthelyi Rezső *Öntalálkozó* című művéhez kapcsolódó reflexiójával világítja meg: olyan prózai mű, amely vendégszövegeket tartalmaz (15.). Kakuk Tamás hol megjelöli az idézetek forrását, hol pedig nem, jelezve ezzel, hogy nem az egyes részleteknek van jelentőségük, hanem az egész szöveget mint organikus egységet olvassuk. Nem a szoros időrend az elsődleges kompozíciós elve, inkább egy bizonyos

Könyvbemutató a BAH39 Lokális Kulturális Bombázó kertjében. Kakuk Tamás a könyv szerzője, Reichert Gábor irodalomtörténész, Györe Balázs író és Barják Márton zenész.

időszakhoz tér vissza és annak többfelé elágazó élményét eleveníti fel, amelynek apropója íróársághoz, Györe Balázshoz fűződő négy évtizedes barátsága. Különbözőségek és hasonlóságok adják kapcsolatuk dinamikáját. Györe budapesti, Kakuk Tamás vidéki költő, jobban beleágyazódik környezetébe, a mindennapi, pénzkereső létbe, mint barátja. Nem más ez, mint örökös outsiderség, hiszen a vidékiek még kevésbé jutottak nyilvánossághoz, mint a budapestiek. Mindketten szenvedélyes teniszezők, Györe nyer, Kakuk elveszti a meccseket. Morális-etikai tartásuk azonban egybevágó.

Kakuk Tamás közérthetően fogalmaz, az élőbeszéd és a tárgyias írott nyelv határán egyensúlyozva és olykor, ha költészetéről beszél, líraian finom és átetsző képekben. A történetek nem tartanak sehová sem térben, sem időben. Előrelép, aztán visszatekintő lesz a narráció, amely minduntalan újabb és újabb olvasásra ösztönöz, mert az olvasó önkéntelenül összefüggő történetté szeretné alakítani mindazt, ami töredezetten, forgácsokban tárul a szemé elé. Keszthelyi Rezső az *Öntalálkozó* című kötetben ezt írja: „Az emlékezés az ember pillanatnyi idejéig az életet tartalmazza.”

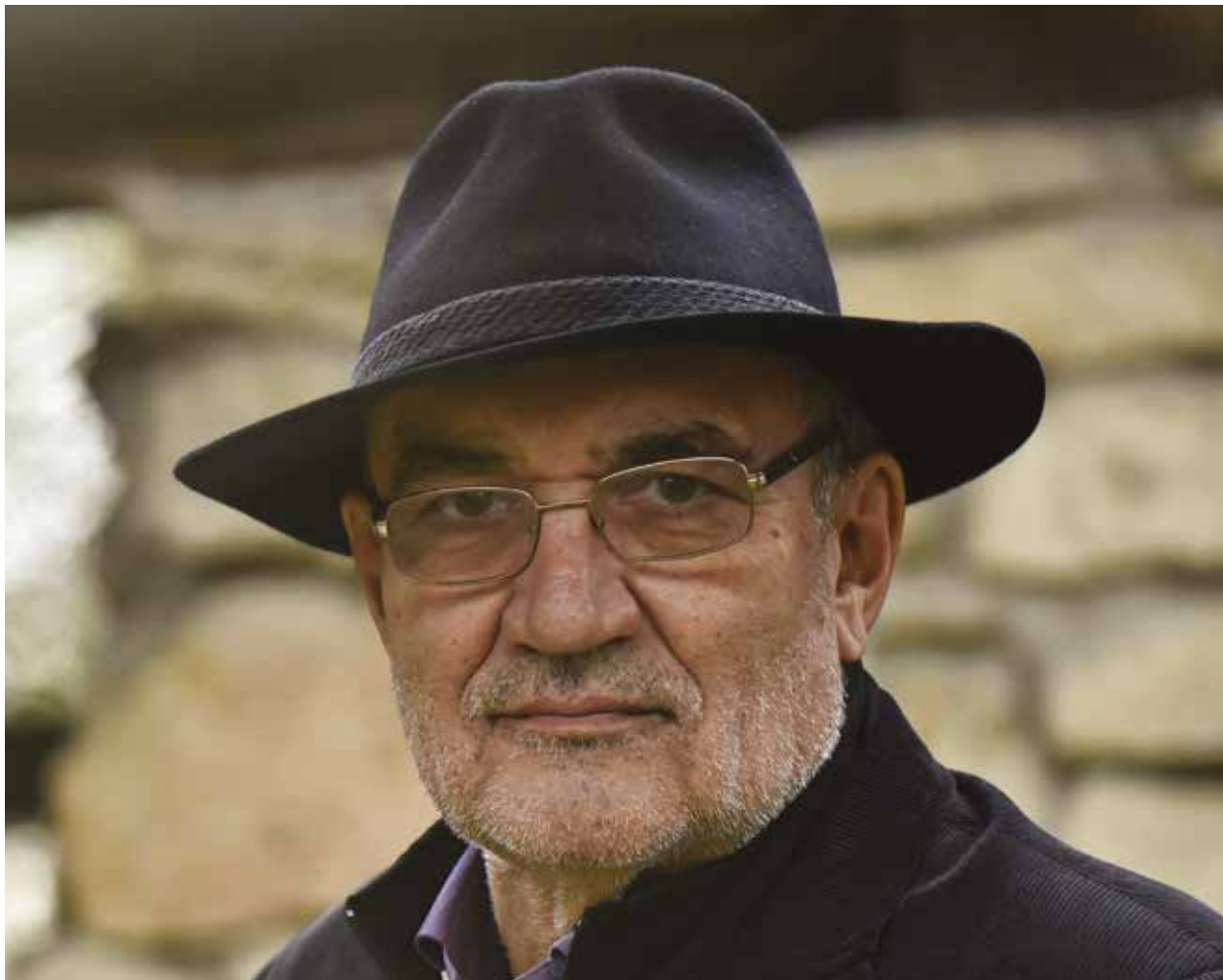
A Szerencsés vesztesben az emlékezés kitartóan köröz a 70-es, 80-as évek fölött, aztán lecsap és minden apró részletre kitér: helyszínekre, emberekre,

történetekre, irodalmi művekre. A valódi nevükön szereplő művészek életükkel „írják” műveiket, a címek és idézetek dőltek betűsek: leheletnyi utalás arra, hogy élet és művészet azért nem azonos minőség. Kakuk és barátja művészetfilozófiáját ezzel a Györe-idézzettel jeleníti meg: „A valóságnak nincsen mása.” Vagy másképpen fogalmazva: „...az írás az élettel egyenrangú cselekvés” (11.).

Önátlatástól, megalkuvástól, hazugságtól mentes emberi-művészi életeszmény áll a könyv tengelyében, ez az origó, a kezdet és a viszonyítási pont. Minden leírt szóból melankólia és rezignált életérzés árad, amely abból fakad, hogy amikor Kakuk Tamás és barátai, íróársai voltak fiatalok, ez az életeszmény veszélyes, gyanús, provokatív volt.

Barátai között észrevehetően lapultak meg a besúgók, akik mindmáig következmények nélkül rombolták szét tehetséges társaik életét és pályáját. Létezésükről tudtak, de személyazonosságuk rejtve maradt. Volt, aki bízott a barátságban (mint például Györe Balázs Csató Károlyban és Andor Csabában), mások gyanakvók lettek; például egy összejövetelel magát Kakuk Tamást vélte besúgónak Nádas Péter, csak mert nem szólalt meg: ez tette gyanússá (38–39.). Az újonnan vásárolt írógépekről írásmintát vettek és beküldték a rendőrségre. Nem kevésbé megdöbbentő, hogy a márciusi ünnep előtt az összes sokszorosításra alkalmas eszközt elszállították a munkahelyekről (35.). Kakuk Tamás igen finoman utal a március 15-ei alternatív megemlékezésekre (Báthory utca, Batthyány-örökmécses, Petőfi Sándor utca; 10–11.).

A regnáló hatalom szorításában élő alkotók ritka pontos leírását kapjuk, többoldalú megvilágításban. Ide kívánczok, idézzük fel Zalán Tibor *Arctalan nemzedék* című esszéjét (Életünk 1979. 11. sz.), amelyben Zalán megnevezi és definiálja, kik ők, mit akarnak, és megértjük, a szerző azt érti arctalanságon, hogy nem voltak lehetőségeik, nem volt mozgásterük. Csak írni akartak, megjelenni a nyilvános irodalmi térben, s ha erre nem kaptak lehetőséget, saját lapot kívántak alapítani. A nyilvánossághoz, megjelenéshez kevés szerkesztő segítette őket, akkoriban lámpással keresve is alig lehetett találni bátor embert. Keszthelyi Rezső e bátor kevesek egyike, aki maga is költő, kiváló költő volt. Nem érdekelt a siker, csak írt, emellett hosszú évtizedekig dolgozott lelkiismeretes kiadói szerkesztőként. Györe Balázs egy interjúban ezt mondta róla: „...az ő különlegessége az, hogy nem ismerték el.” A halál, a megsemmisülés, a melankólia és a feddhetetlen példaképek iránti vonzódás jellemzi e generáció legjobbait, közülük emeli ki Kakuk Tamás azokat, akik fontosak lehetnek a számára. Földényi F. László a melankólia mint életérzés egyetemes összefüggéseit kereste és írta meg – e nemzedék alapkönyvéről líraian, ugyanakkor éles

Kakuk Tamás író, költő, a könyv szerzője.

szemmel, lényeglátóan ír Kakuk Tamás, amikor a maga tapintatos stílusában utal arra, hogy Földényi könyvében nincsenek válaszok, csak felvetések, reflexiók. *„Földényi könyve érzékenyítő, bizonytalanná tevő és titokzatos olvasmány, mert nem vállalkozik arra, hogy konkrét válaszokat adjon saját kérdéseire, hanem a tudás és sejtelem összegzésével maga is keresi azokat a járható hidakat, amelyeken átkelhetünk azon a kétségbeejtő tapasztaláson, hogy életünk véges.”* Mások, például Zalán Tibor a Fáradt kadenciákban a halál iránti szinte türelmetlen sóvárgásukat fogalmazták meg. Viola József pedig az értelem határait feszegető, szürreális képvilágú verseiben a végletekig provokálta olvasóit. Györe Balázs szinte minden regényéről olvashatunk szubjektív, értékelő elemzést, ő a (családi) krízist és annak feldolgozását teszi művei alapvetésévé (40.). Györe mellett Győri László (A kései Éden, 26–31.) is fontosnak tartja a családi háttérrel, tisztázni akarja a felmenők iránti viszonyát: a család, annak múltja igenis része az időnek, a történelemnek, a saját történetnek, és ki-ki identitásának az alapját képezi. Ez is egyfajta szembeszegülő attitűd egy olyan korban, amely a valódi arctalanoknak, azaz az elvtelenül alkalmazkodóknak kedvezett.

A magunk részéről inkább regénynek, mint esszé-regénynek tekintjük ezt a rendkívül esszenciális, fegyelmezett, mégis őszinte, elhallgatásaiban sebzetten érzékeny prózát. Nem szeretnénk műfajelméleti fejtegetésekbe kezdeni, rövidre fogva: azért tekintjük regénynek, mert az esszéformában megidézett pályatársak a könyv lapjain kibontakozó írói én különböző modulációinak foghatók fel, majd az utolsó fejezetben borongós színekben, de határozottan megmutatkozik az egyetlen, az anti-Rastignac hős sorsíve.

Ez a regény pontokból és ellenpontokból áll, a korszak veszteseit és szerencséit emelve ki nemzedékükből. Az ellenpontok (amelyeket alább fejtünk ki) csak apránként öltönek alakot, miután a művészek állással, megjelenéssel kapcsolatos kudarcával megismerkedtünk, Kakuk Tamás mintegy kivezet bennünket ebből a fojtogató világból egy másik dimenzióba, ahol a valós élet kényszereiből kitorve szereplői időlegesen megtalálhatják önmaguk tiszta létezését. Telitalálat a „szerencsés vesztes” oximoron, mivel az „elveszett nemzedék” (lost generation) kifejezés már foglalt és közhellyé vált, sőt valójában pontatlan, mert semmi nem lehet elvesztett, ami jelen volt egyszer, nincsenek mentségek. (Szó esik Ginsbergről, Kerouacról, talán nincs is közös pont a két civilizáció

lázadó attitűdjében, persze attól még tekinthetők példaképnek.) A szerencsések és vesztesek közül azon kevesen – köztük Kakuk Tamás és Györe Balázs – érdemlik meg a két fogalmat együvé ötvöző minősítést, akik a korábban már említett origóhoz a legközelebb állnak. A regény végére kiderül, messze nem pejoratív, negatív fogalomról van szó – pedig nem tudtuk, hogy a kifejezés, a lucky looser a teniszben használatos terminus technicus, a vesztes játékos újabb esélyét jelenti. Ideje rátérni a teniszre és azokra a toposzokra, amelyek a már említett korszak ellenpontjaiként hajszálvékony, de erős védőhálót vonnak a szereplők köré. Egyrészt vannak tiszteletet érdemlő elődök és kortársak (Ottlik Géza, Keszthelyi Rezső), másrészt vannak általánosan érvényes művek és alkotók (Rilke, Gottfried Benn, Julio Cortázar, Jack Kerouac), vannak helyszínek: a tatai Öreg-tó, az Angolpark, a margitszigeti teniszpálya, a Balaton. A kertek, parkok – és most belefoglaljuk Csontváry festményét is – egyidejűleg konkrétak és elvontak, erős a kulturális konnotációjuk, az egyetemes kultúrtörténet toposzait alkotják, sok-sok mítosz, irodalmi mű kapcsolódik hozzájuk, s ettől izzik föl még inkább védelmező-megtartó erejük. A parkok és kertek, a vizek, folyók, tavak, a horvát tengerpart (Keszthelyi megidézésével) közelségében időtlen édenkertben érezhetik magukat a regény szereplői, ha csak egy-egy teniszmeccs erejéig is. A tenisz a mi elképzeléseink vagy inkább fantáziánk szerint a középkori lovagi viadal kései, humanizált utóda. Hiszen mi másért térne ki részletesen az író a teniszütőkre, azok anyagára, márkájára? A fegyver („ütő”), a fegyver minősége fontos kíváncsi, a siker záloga lehet. A tenisz – lovagi viadal: a tisztán férfijáték fontos helyet foglal el aktivitásaik között, ebből a szempontból férfiregénynek tekinthetjük a *Szerencsés vesztest*, és nem kérdezzük, hogy miért nem kapnak helyet (legalábbis őket megillető helyet) a nők ebben a regényben? A nők válások kapcsán jelennek meg, az elrontott, félresiklott élet attribútumaiként, illetve Kemény Katalin mint az agályoskodó főbélró és mint Györenek súlyos betegséget jósló delphoi Püthia (24.).

Az utolsó, az *Őszirózsa panzió* című fejezet – mint korábban utaltunk rá – fordulatot hoz a narrációban. Janisch Attila felejthetetlen remekművét, a Hosszú alkonyt idézi fel bennünk az, ahogyan a mindennapok

valósága hirtelen és észrevehetetlenül a halál dimenzióiba úszik át. A bensőséges, egyes szám első személyű narrációt harmadik személyű, távolságtartó és félreérthetetlenül önironikus elbeszélés váltja fel. A szerencsés vesztes titulus kettőtörök: szleng lúzerre („*Mire nincs pénzed, te lúzer?*”, 71.) és szerencsésre: üres udvariassági szófordulatra („...*az Őszirózsa panzióban örülnek szerencsés megérkezésének*”, 73.). A szerencsés vesztes kifejezés elvesztette kifejező erejét és érvényességét, új identifikációra van szükség.

Egy korábbi motivikus elem: Györe Balázs pöfögő, zörgő Trabantja a nyugdíjas változásmenedzserhez, a fejezet (és persze a regény) hőiséhez illő, meg nem nevezett, de nyilván jobb márkává változik. A kert, a park, a liget a fenyegetettség, a betegség, a halál előérzetének szinonimája lesz. A tenisz a tökéletes játszma és a tökéletes játékos, Roger Federer iránti elérhetetlen vágyakozásban ölt alakot, a nő a kihűlt érzéseket (feleség), az ordenáréságot („*nagydarab, erősen kisminkelt nő*”) és a nyomorekságot (kerekesztes Martha) asszociálják. Ugyanakkor az érzékiséggel telített, színekben („*mályvaszínű hortenzia*”), illatokban, ízekben („*jázmínillatú, csokoládézű, arabica kávéról*”), finom mozdulatokban („*a nő ápolat kezével finoman forgatta az üveg pohár betétes, díszítésekkel cizellált fémcészéjét*”, 75.) tobzódó kávézás Marthával először és utoljára a női szépség iránti fegyelmezett elragadtatottságról vall.

A harmadik személyű, lírai-ironikus elbeszélésben megjelenő korábbi narrátor esendőbb, ugyanakkor különösebb. Nem másokról szól, a maga életét éli, saját művészi látása van, sőt, látomásai támadnak, nem más írókat idéz. Mindenáron révbe igyekszik a friss nyugdíjas, de még jó erőben lévő férfi: a megérdemelt pihenést, a szabad életet áhítja. Váratlanul kibillen a megszokott nyugalomból azzal, hogy lebénelést, járásképtelenséget vizionál. Az idilli kert-idő valósággá válik: a szaporodó évek előbb-utóbb megsemmisüléshez vezetnek. A fájdalom, a betegség és a várhatóan bekövetkező halál gondolatával kell mostantól megbirkózni. Az „*erősebb lét*”-tel, ahogyan korábban Rilkével példálózott (50.). A végsőséggel való szembesülés és a víziók, álmok egyidejűleg rohanják meg: elképzelhető, hogy ez a sokk felerősíti az alkotási folyamatot és újabb, talán a legjelentősebb mű megszületését indukálja majd.

Kakuk Tamás: Szerencsés vesztes. Napkút Kiadó, 2020
A könyv borítóján Csontváry Koszka Tivadar / Teniszező társaság,
olaj, vászon 41×40,2 cm, jelzés nélkül, 1900 körül
Fotó: Dallos István, Kovács Attila